

Prijateljeva obširna monografija o Janku Kersniku je dovršena. Prvi del (255 str.) obsega dobo učenja, a drugi del (642 str.) dobo, ki nastopa v njej Kersnik kot novelist in politik. Kar daje Prijateljevi monografiji značilnost in samorastlost, to je široka podlaga prirodnega in družabnega miljeja, ki vpliva na rast, cvet in sad posamezne osebnosti. Življenjepiš pojedinca postane obenem gospodarska, kulturna in politična slika njegove dobe, s čimer se kaže individualno in socialno življenje v medsebojni odvisnosti, kar jedino odgovarja resničnosti. V Kersnikovem delu se zrcalijo gospodarske, kulturne in politične razmere, ki so se nahajali v njih Slovenci v 70., 80. in 90. letih.

I. V avstrijski javnosti pomenjajo 70. leta vlado nemškega liberalizma pod Auersperg - Lasserjevim ministrstvom (1871—1879), ki ga je označil Hasner z besedami, češ, naj se ugodi liberalizmu v marsičem, da ne bo treba ugoditi klerikalizmu v vsem.²⁾ Nemški liberalizem se je proslavil s svojo centralistično-germanizatorično in kapitalistično politiko. Ne more se splošno reči, da ni imel smisla za gospodarska, gmotna vprašanja (str. 4),³⁾ nasprotno nemški liberalizem je imel prav mnogo zanimanja za gospodarska vprašanja s stališča kapitala, ni pa poznal skrbi malega človeka. Zato so ustavoverce zbadljivo nazivali »stranko upravnih svetnikov«. Nemški ustavoverci, n. pr. Bahns, Russ, Skene, Sturm itd., so načelovali 1873. leta propadlim bankam.⁴⁾

¹⁾ Dr. Ivan Prijatelj. Janka Kersnika zbrani spisi, zvezek VI, sešitek II. in III. Ljubljana, 1914.

²⁾ R. Charvat, Österreichs innere Geschichte von 1848 bis 1907, I., 117.

³⁾ Številke v oklepaju se tičejo II. dela Prijateljeve knjige.

⁴⁾ Naši Zapiski, 1912 (IX.), 21. — Slov. Narod, 28. X. 1880.

Neka dunajska banka je dala 1870. leta 27%, 1871. leta 40% in 1872. leta 80% dividende.¹⁾

Gospodarski položaj Slovencev je bil boren. Dejstvu, da se je posestvo, cenjeno 1080 gl., prodalo za 2 gl. davčnemu uradu v Kostanjevici, ker ni hotel nihče licitirati (str. 83), se pridružujeta n. pr. podobna slučaja, ko je davčni urad v Krškem kupil 1879. leta vinograd za 30 krajcarjev, dasi je bil cenjen na 70 gl., in ko je črnomeljski davčni urad kupil 1875. leta troje zaradi zaostalih davkov dražbeno prodanih kmetijskih posestev vsako za 5 gl.! Začelo se je izseljevanje v Ameriko, a namesto tega izseljevanja se je s slovenske strani priporočalo naseljevanje v Slavoniji²⁾ in pozneje v Bosni.

Slovenci so trpeli kulturno in politično. Zahtevali so revizijo ustave, da se jim ne bodo godile narodne krivice, pri čemur jim je bilo vse eno, ali se to izvrši na podlagi obstoječe ustave ali na po iniciativi krone.³⁾

Pri volitvah se je čula n. pr. taka-le absurdnost: »Mi Nemci (t. j. meščani) in vi Kranjci (t. j. kmetje) se moramo postaviti zoper Slovence!«⁴⁾ V šolstvu so gospodarili tujci. Veliko slovenskih profesorjev je službovalo izven domovine, a doma so bili nastavljeni Nemci; drugi so delovali na Hrvaškem; tretji so morali čakati na službe, ker so bila mesta zasedena z Nemci. In med temi možmi nahajamo svoje najboljše ljudi (Šuman, Pajk, Glaser, Šuklje, Apih, Stritar, Detela, Celestin, Valjavec, Stare, Rutar, Kaspret itd.)⁵⁾ Pripoveduje se kuriozitetu, da je bil pod Auerspergom nadzornik ljubljanskega krajnega šolskega sveta nezmožen slovenščine in je zato jemal s seboj kot tolmača nekega mestnega učitelja, ki je bil pa napol gluhi: tako je eden slovensko govoreče učence slišal, a jih ni razumel; drugi jih je sicer razumel, a jih ni slišal!⁶⁾ Podobno kakor v šolstvu, je bilo po drugih uradih. O slovenskih vlogah so se čule od političnega uradnika besede, kakor: »Schon wieder was Türkisches!«⁷⁾ Ali pa sledeča absurdnost: Ko je neki

¹⁾ R. Charmatz, l. c. 124.

²⁾ Slov. Narod, 11. IV. 1875.

³⁾ Slov. Narod, 23. IV. 1875.

⁴⁾ Slov. Narod, 27. VII. 1877.

⁵⁾ Slov. Narod, 28. I. 1880. (V članku je naštetih imenoma okrog 60 mož.)

⁶⁾ Slov. Narod, 4. IV. 1880.

⁷⁾ Slov. Narod, 2. IV. 1878.

župan prosil tedanjega kamniškega okr. glavarja za slovenske uradne dopise in odpise, ker niti on niti nihče drugi v županiji ni znal nemščine, mu je odgovoril okr. glavar z dne 26. II. 1879, št. 1776, češ, da velja § 19. drž. tem. zak. o znanju obeh deželnih jezikov za občinski urad prav tako, kakor za c. kr. državne oblasti in da bo najstrožje kaznoval župana, ako bo zavlačeval uradno poslovanje s takimi praznimi, neosnovanimi in upornimi izgovori.¹⁾

Kadar je bila v gledališču slovenska predstava, takrat je bila v nemški kazini velika muzikalična soareja gledališke godbe — tako se je vsaj naznanjalo med inserati v »Laibacher Zeitung«, lne 13. XI. 1875.²⁾

Nemška centralistična vlada je z vso silo zatirala slovensko časopisje, glavno »Slovenski Narod«, ki je bil takrat jedini slovenski dnevnik. Oni član ljubljanskega sodišča, ki je rekel: »Jedes slovenische Blatt verdient schon als solches konfisziert zu werden« (str. 11), je bil pl. Zhuber. »Slovenski Narod« je bil konfisciran n. pr. zaradi tega, ker je citiral hrvatske članke, češ, da je s tem prestopil svoj program, ki zahteva, da se časopis piše v slovenskem jeziku!³⁾ Večne konfiskacije so dale uredniku Jurčiču povod, da je pri občnem zboru »Narodnega društva« dne 3. X. 1875. leta predlagal, ako se ne odpravi objektivno postopanje, naj se rajši uvede preventivna cenzura, kakor je bila za časa absolutizma.⁴⁾ Ta predlog je bil sprejet. Res je Jurčič poslal nekoč, da ne bi bil list po dveh konfiskacijah konfisciran tretjič, prve iztiske na cenzuro s prošnjo, naj mu povedo, kaj hočejo konfiscirati, da se ne trati papir. Odgovorili so mu, naj upošteva § 17. tiskovne postave z dne 17. dec. 1862, drž. zakonik 1863, str. III.⁵⁾

Ako že govorim o slovenskem časopisju, moram omenjati, da smo imeli Slovenci takrat nekaj izbornih časnikarjev. L e v s t i k in T o m š i č spadata v 60. leta, njun naslednik je bil J u r č i č, ki mu je leta 1875. državni pravdnik Kočever očitil strast, na kar je odgovoril sledeče: »Strast ni greh, ampak krepost. Kdor nima strasti, ta nima ljubezni. Kdor za svoje sveto prepričanje ne more

¹⁾ Slov. Narod, 8. VIII. 1880. (Dejstvo je povzeto po dopisu iz »Slovenca«.)

²⁾ Slov. Narod, 14. XI. 1875.

³⁾ Slov. Narod, 8. in 18. XII. 1875.

⁴⁾ Slov. Narod, 5. X. 1875.

⁵⁾ Slov. Narod, 17. I. 1875.

postati strasten, ta tudi ne ljubi stvari, za katero je poklican delati. V tem smislu rad priznam, da sem strasten in kljub očitaniu državnega pravnika si štejem to na čast.«¹⁾ Poleg Jurčiča zaslužita posebno pozornost dr. Slanc, sedanji novomeški advokat, in dr. Škofic, bivši škofjeloški sodnik.

Slančeve članke je tudi dr. Prijatelj uporabljal s priznanjem (str. 50, 88, 120). Ako ima dandanes dr. Slanc težak slog, kažejo nasproti temu tedanji njegovi članki krepkost s prepričevalno jasnostjo in globoko resnostjo. Borec se proti germanizaciji zahteva od Slovencev, da si z gospodarskim in družabnim delom pridobivajo tal med ponemčeno inteligencijo in meščanstvom. Večina teh člankov ima trajno vrednost, ker še niso prenehali vzroki in posledice germanizacije.²⁾

Drugi člankar dr. Škofic spada med časnikarski konsorcij »Omega«,³⁾ ki je leta 1875. pomagal Jurčiču pri njegovem težavnem poslu (str. 146—152). Upravičeno trdi Kersnik, da je najboljše članke pisal dr. Škofic. Tudi Kersnik je bil član tega konsorcija in napisal nekaj člankov, ki jim za svojo osebo dajem prednost pred marsikaterim njegovim političnim podlistkom. Naj omenjam Kersnikova članka »Pomagajte kmetu!« in »Barbarizem v slovenskih krajevnih imenih«, ki ju registrira tudi dr. Prijatelj (str. 83, 149).

Živahno narodno utripanje je povzročilo pri Slovencih jugoslovansko gibanje v letih 1875. do 1878. V celoti je pač resnično, da so Slovenci zagovarjali okupacijo Bosne in Hercegovine po Avstro-Ogrski (str. 40—44); toda posamezni glasovi so se tudi pri nas oglasili proti temu, oziroma niso bili glede okupacije preveliki optimisti. Med nje spada n. pr. dr. Jos. Vošnjak,⁴⁾ ki se je bal madjarskega gospodstva. Neki J. Pečnik je pa čisto pravilno

¹⁾ Slov. Narod, 9. VII. 1875.

²⁾ Izmed Slančevih člankov omenjam n. pr.: Gozdi naši — barikade naše! (Sl. N., 1875.) — Mol in Dur. (Sl. N., 1876.) — Talent in slovensko domoljubje. (Sl. N., 1877.) — Naš narodni boj. (Sl. N., 1877.) — Domoljubje na Slovenskem. (Sl. N., 1877.) — Ječa in šola na Slovenskem. (Sl. N., 1877.) — Naše nasprotništvo. (Sl. N., 1878.) — Slovenski graničarji proti nemištvu. (Sl. N., 1878.) — Kje je poštenost? (Sl. N., 1878.) — Kdo ima prav? (Sl. N., 1878.) — Slovenski narod in kultura. (Sl. N., 1878.) — Slovenstvo in njegovo časopistvo. (Sl. N., 1878.)

³⁾ Janka Kersnika zbrani spisi, V, 283—287.

⁴⁾ Slov. Narod, 12. III. 1878 (poročilo iz drž. zbora); 23. VIII. 1878 (uvodnik „Sarajevo“).

uvideval, da je v Bosni glavno vprašanje zemljiško in da bi bil ves trud okupacije za slovansko rajo zaman, ako bi se preveč gledalo na turške velike posestnike.¹⁾ »Slovenski Narod« je bil v začetku za to, da po prirodnem pravu pripade Bosna Srbiji, a Hercegovina Črni gori. Petem, ko ni bilo tega upanja, je zagovarjal avstrijsko-ogrsko okupacijo iz tega vzroka, da se na ta način pomnoži slovanski živelj v monarhiji.²⁾ Dr. Škofic je v članku »Nevarnost za Avstrijo«, ki ga v drugi zvezi omenja tudi dr. Prijatelj (str. 150—152), zagovarjal nazor, da se iz Bosne in Hercegovine ustvari samostojna jugoslovanska država.³⁾ Naj pri tej priliki omenjam neko poročilo, ki se sicer tiče dogodkov 1868. leta, a je poučno za presojanje hrvaško-slovenskih razmer. »Slovenski Narod« je poročal 1875. leta v nekem dopisu, da je šlo leta 1868. nekaj odličnih Slovencev k baronu Rauchu z vprašanjem, ali bi bilo umestno in ali bi mogli računati Slovenci na madjarsko pomoč, ako bi začeli agitirati za združenje z ogrsko polovico, na kar je Rauch vprašal v Budapešti in dobil odgovor: ne!⁴⁾

Pritisk nemškega centralizma je povzročil, da se je kulturni boj med Slovenci 1872. in 1873. leta, o katerem je dr. Prijatelj obširno razpravljaj v I. delu svojega spisa, bolj in bolj opuščal in se je pripravljala pot miru in spravi. Božidar Raič in dr. Geršak sta poskusila spraviti narodni stranki med seboj⁵⁾ in skoro gotovo je bil Raič oni štajerski rodoljub, ki pripoveduje dr. Prijatelj o njem (str. 62), da mu je pisal Bleiweis v imenu konservativnih deželnih poslancev pismo, kjer je zahteval načelno kapitulacijo svojih političnih nasprotnikov. Kaj je privedlo goriške »stare«, da so se prvi pobotali z »mladimi«, to je povedal Marušič: duševna in gmotna praznosta,⁶⁾ in »mladi« so se udali na milost in nemilost.

Literaturo te dobe obvladuje Stritar s svojim »Zvonom«. Dr. Prijatelj razpravlja o notranjem nasprotstvu med Stritarjevim idealizmom in Levstik-Jurčičevim realizmom (str. 116—124). Med Stritarjem in Jurčičem, ki je takrat izdajal svojo »Slovensko Knjižnico«, je obstajalo tekmovanje. Iz Jurčičeve korespondence Vošnjaku je razvidno, da sta se pritoževala drug nad drugim:

¹⁾ Slov. Narod, 26. VII, 1878.

²⁾ Slov. Narod, 4. VIII, 1878.

³⁾ Slov. Narod, 15. IX, 1875.

⁴⁾ Slov. Narod, 9. VII, 1875.

⁵⁾ Naši Zapiski, 1912 (IX.), 16.

⁶⁾ Naši Zapiski, 1909 (VI.), 71.

Stritar nad tem, češ, da »Slovenski Narod« ne dela dovolj reklame za njegov »Zvon«, a Jurčič zopet, češ, da »Zvon« ne upošteva dovolj njegove »Slovenske Knjižnice«. Dr. Prijatelj tudi omenja Alešovca, ki je v »Slovincu« nastopal proti Stritarju (str. 105—108). O Alešovcu je pisal »Slovenski Narod«, da se huduje po »Slovincu« in »Novicah« nanj kot sovražnika duhovnikov, obenem pa sam pošilja »Sl. Narodu« sestavke proti duhovnikom, o čemur se vsak lahko prepriča, ako pride v uredništvo.¹⁾ Pozneje je Jurčič s polnim podpisom v dveh ostrih člankih dolžil Alešovca, da je uvedel revolver-žurnalistiko med Slovenci,²⁾ kar je registriral tudi dr. Prijatelj (str. 302).

Govoreč o popularizaciji znanstva, hvalno omenja dr. Prijatelj javna predavanja, ki jih je leta 1876. do 1878. prirejala ljubljanska čitalnica, zlasti poudarja temeljitost Križmanovega predavanja »O razvoju človeškega dela« (str. 98.) Jaz s koncem nisem zadovoljen, ker vsebuje ortodoksni gospodarski liberalizem, ki je neresničen in krivičen: Križman namreč trdi, da je sedaj v dobi pare človek sam kriv, če ga tare nadloga!³⁾ Sicer pa zaslužijo predavanja našo pozornost, n. pr. Wiesthalerjevo »Tri dni v starem Rimu«; politika zanima zlasti Zarnikovo predavanje o preporodu italijanskega naroda itd.

Kersnik se je udeleževal v tej dobi narodnega dela in boja literarno, politično in socialno. V leposlovju je nastopal s početka kot liričen pesnik v Janežičevem »Glasniku« in Stritarjevem »Zvonu«. Njegove pesmi označuje dr. Prijatelj kot samo melodioznost brez trdnih obrisov misli, dogodkov in stvari, spočete v narodnem duhu, v duhu Heine-Jenkove melanholije in Stritarjevega svetožalja (str. 629—630). V svoji moški dobi se je posvetil Kersnik izključno novelistiki. Leta 1876. je izšel njegov roman-prvenec »Na Žerinjah«, pisan v duhu romantike. Politično je deloval kot žurnalist in s priznanjem moramo omenjati njegove politične podlistke »Muhasta«, oziroma »Nedeljska pisma« v »Sl. Narodu« 1873. leta. O njih je razpravljajal dr. Prijatelj v I. delu svojega spisa. Vrednost imajo tudi nekateri članki, ki jih je pisal kot član konsorcija »Omega«, o čemur je že bil govor poprej. Socialnega življenja se je udeleževal, kakor nam pripoveduje dr. Prijatelj (str.

¹⁾ Slov. Narod, 22. V. 1875 (notica »V obrambo«).

²⁾ Slov. Narod, 22. in 23. IX. 1880.

³⁾ Slov. Narod, 4. IV. 1878.

137—145), zlasti pri ljubljanski čitalnici in dramatičnem društvu, ki mu je bil tajnik in obenem »Narodov« nepristranski kritik. Kot tak je hotel na odru pripraviti umetniški moment do veljave nasproti Alešovcu, ki je zahteval ljudskih iger.

II. Taaffejeva vlada (1879—1893) prinaša Slovencem delne uspehe, ki pa niso v nikakoršnjem sorazmerju z žrtvami. Dasi se je naslanjal Taaffe na večino, sestavljeno iz konservativnega plemstva, nemških konservativcev, zastopnikov cerkvene politike, in iz Slovanov, vendar je bila nemško-liberalna manjšina še vedno tako močna, da je prihajala v poštev. Ako pravi dr. Prijatelj, da je bil Taaffe zvest sluga svojega gospoda (str. 178), je s tem označil njegovo vlado, kakor je v resnici bila: Taaffe je sam sebe imenoval »cesarjev minister«, država in prebivalstvo sta se upoštevala še le v drugi vrsti.¹⁾ Ne ustavnim potom (str. 157, 159), marveč upravnim potom naj bi se želje in zahteve njegove večine uvajale v državno življenje.

Slovenski poslanci, ki jih je bilo od 1873. do 1879. leta 9, a pod Taaffejem 14, so bili pod vodstvom plemstva; zakaj knez Windischgrätz, grofa Hohenwart in Margheri, baron Goedel in vitez Schneid so bili izvoljeni od Slovencev. Dr. Prijatelj pravilno poudarja (str. 247), da ti možje niso izrabili za nas ugodnega položaja, ko smo bili jeziček na tehtnici. Drugače bi morda vendar ne bil mogoč n. pr. tak slučaj, kakor ga navaja »Slovenski Narod«, da neki učitelj na Spodnjem Štajerskem ni dobil mesečne plače, ker je naredil slovensko pobotnico, dokler ni napravil nemške.²⁾

Slovinci so zvesto služili Taaffeju, dasi se je celo Schneid 1879. leta hudoval, da morajo slovenski poslanci glasovati za finančne ugodnosti Poljakom, a doma (na Kranjskem) trpeti gospodarsko škodo.³⁾ Da, celo on, ki je bil sicer poosebljenost Taaffejevega režima, je bil včasih zaradi slovenskih neuspehov pobit, da je hotel opustiti javno delovanje.⁴⁾ Taaffeju so opravljali Slovenci rabeljska dela. Ko se je snovala postava zoper socialiste, ki govori o njej tudi dr. Prijatelj (str. 167, 403—404), ni hotel nihče izmed odsekovih članov, ki so sicer pritrdili vladnim nasvetom, prevzeti poročanja o tem v državnem zboru; naposled se je ponudil

¹⁾ R. Charmatz, l. c. II, 11.

²⁾ Slov. Narod, 15. X. 1880.

³⁾ Naši Zapiski, 1911 (VII.), 105.

⁴⁾ Naši Zapiski, 1912 (IX.), 20, 25.

grofa Falkenhayna glede službenih razmer pri idrijskem rudniku, kjer se je ravno tega leta praznovala 300 letnica, odkar je postal rudnik last avstrijskega erarja (1580. leta). V Idriji je bilo takrat 600 do 700 delavcev. Prej so zaslužili dnevno 50 do 70 krajcarjev in so smeli pasti svojo govejo živino po cesarskih gozdih (od 1544. do 1871.). Nato so se začele plače tako zniževati, da je v tem času zaslužil dorastli delavec 25 do 40 kr., mladostni pa 15 kr., a paša se jim je vzela. Pripetilo se je, da je delavcu po odbitih stroških za žito, ki so ga dobivali od erarja po določeni ceni, ostalo od mesečnega zaslužka časih komaj še 1 2 krajcarja, ali pa je bil še kaj na dolgu. Ako so prosili delavci poboljška, jim je rudniško ravnateljstvo žugalo, da vzame tuje delavce, domačine pa odpusti. In res so najeli opekarje in zidarje iz Italije ter jim plačevali še celo po zimi po 1 gl. 50 kr. na dan. Leta 1874. je zaradi hude nastala lakota, nato pa vročinska bolezen; v zadnjih letih ni bil pri naborih nihče potrjen.

To so podatki iz Windischgraetzove interpelacije, ki je dne 18. febr. 1880. leta odgovoril na njo poljedelski minister, češ, da na podlagi uradnih poročil rudniškega ravnateljstva niso v interpelaciji navedene reči natančne. Nasproti temu omenjam, da se mi ne zdi verjetno, da bi bil tako vladen in konservativen mož, kakor je bil knez Windischgraetz, pretiraval in to glede državnega podjetja; drugič »Slovenski Narod« je poročal, da je tedanji rudniški ravnatelj Lipold proti interpelaciji napravil ugovor, kjer je vse zanikal in ki so ga morali podpisati rudniški pazniki, ne da bi ga bili prej brali;¹⁾ končno vem sam iz lastnega občevanja z rudarji, ki so služili pod Lipoldom, nekaj časa tudi slovenskim dež. poslancem, da ga nimajo v dobrem spominu zaradi njegove trdosti.

Ta slučaj dokazuje, kako potrebno bi bilo za široke ljudske sloje socialno delo, ki bi bilo obenem narodno delo. In sedaj še orazko o tem, kako se je vedla slovenska javnost nasproti socialnemu gibanju te dobe. Dr. Prijatelj omenja, da so naprednjaki hoteli prezirati te gibanje, »Slovenec« pa je bil s svojimi simpatijami pri krščansko-socialni stranki, ki se je takrat snovala na Nemškem (str. 400). V članku, ki ga citira tudi dr. Prijatelj (str. 400), je »Slovenski Narod« svaril delavce, naj se ne udajajo socialno-demokratski agitaciji, ker Slovenci nimamo velikega kapitala in se moramo boriti za svojo narodnost; izrekal je svoje

¹⁾ Slov. Narod, 14. IV. 1880.

simpatije narodnim delavcem, ker so zahteve obrtnikov in delavcev pravičnejše, ter je priznaval, da je upliv ljudstva, mase velik in da ne gre soditi, kakor bi »nižji stanovi« ne izdali politično ničesar, ker nimajo volilne pravice.¹⁾ Schneid je uvideval, da ne gre odrivati od sebe ljudi, ki nečejo biti samo narodni, dasi je na drugi strani menil, da zaspi v Ljubljani socialna propaganda sama po sebi, ako je umetno ne gojimo: »Slovenski Narod« s tem, da ima vse te ljudi za komunarde in petrolérje, »Slovenec« s tem, da jih brani in zagovarja.²⁾ Pozneje, 1891. leta je označil »Slovenski Narod« svoje stališče v tem smislu, da se bo boril za zahteve delavcev; toda proti brezdomovinskemu socializmu in klerikalizmu, ker smo Slovenci premajhen narod, da bi pospešili rešitev socialnega vprašanja (str. 240, 378).

Taaffe je dal Slovence prvega in doslej zadnjega deželnega predsednika - Slovenca, Andreja Winklerja, ki je predsednikoval na Kranjskem od 1880. do 1892. leta. Pod njegovo vlado se je osnovala vladna stranka, ki ji je bil oče prof. Šuklje. O postanku in razvoju slovenske vladne stranke poroča dr. Prijatelj obširno (str. 248—290). V slovenski politiki sta tedaj nastopala dva nadarjena moža: Šuklje in dr. Tavčar. Pravilno poudarja dr. Prijatelj, da niso bili potrebni tako vroči in strupeni boji med njima, ki sta si bila osebna prijatelja, politična somišljenika in izobražena moža (str. 290). Oba sta bila naprednega mišljenja in, ako se nista v tem ali onem konkretnem vprašanju strinjala, zato še ni bilo treba ustanavljati svoje stranke in svojega lista. Tu ni šlo vedno toliko za načela, kolikor za taktiko, včasih pa tudi samo za osebnost. Zamenjavala sta se pojma »stranka« in »frakcija«. Šukljetu, ki ga dr. Prijatelj po zasluženju označuje kot moža talenta in temperamenta, a nestalnega značaja (str. 249), se ni bilo treba z vso svojo osebnostjo izpostavljati za sistem, kakršnen je bil Taaffejev, ki je na eni strani nekaj dajal, da je s tem večjo upravičenostjo lahko na drugi strani zopet jemal (Taaffe sam je označil svojo vlado z besedo »fortwursteln«;³⁾ a Tavčarjev radikalizem »narodnega fanatizma« (str. 259, 369) ni dovolj upošteval dejanskih razmer in jih ni skušal izboljševati s silami, ki so bile v danem položaju na razpolago, dasi

¹⁾ Slov. Narod, 1. XII. 1889.

²⁾ Naši Zapiski, 1912 (IX.), 23.

³⁾ R. Charmatz, l. c. II, 15.

moramo poudarjanje vseslovenstva nasproti kranjskemu partikularizmu odobravati z načelnega stališča. Politične sile zbirati in množiti, poznati razvoj, v tem se ravno kaže politična velikost; zakaj politikovati, vladati se pravi: gledati in videti v bodočnost.

Kar se tiče posameznih točk, ki so dale povod k spopadu, naj omenjam, da je 600 gl. nagrade za neobligatni pouk drugega deželnega jezika v večrazrednih ljudskih šolah uvedla slovenska večina 1883. leta, dočim je bilo pod nemško večino 500 gl., in da za postavko niso glasovali: dr. Dolenc, Grasselli, dr. Mosche, Rudež, Svetec, dr. Vošnjak in dr. Zarnik (str. 203, 256). Deželni zbor kranjski je dne 19. okt. 1883. leta sklenil volilno reformo, po kateri volijo mesta in trgi doma, petakarji dobe volilne pravice, v mestni kuriji je glasovanje tajno itd. »Slovenski Narod« je kritikal to volilno reformo glede tajnosti, glede tega, da se je drugim ženskam vzela volilna pravica, dočim se je pustila veleposestnicam, in glede znižanja cenza, ko veleposestniki uživajo dalje izjemno stališče (str. 256).¹⁾ Nasproti temu je bil Schneid, ki se je posebno potegoval za volilno reformo, tega mnenja, da ta volilna reforma onemogočuje tudi nasilni in sovražni vladi, da bi izvila iz rok Slovencem večino.²⁾

Končno sta obe frakciji, radikalna in vladna, vendar uvideli, da spor med njima koristi le Nemcem in slovenskim konservativcem, ki jih je vodil Klun. Posredoval je dr. Vošnjak. Iz njegove korespondence Majaronu posnemam, da je meseca novembra leta 1885. sklenil slovenski narodni klub po nasvetu Vošnjakovem, naj Šuklje ostane v klubu, ako obljubi, da se podvrže klubovim sklepom, dasi so ga iz početka nameravali izključiti, a so to opustili, ker bi bilo s Šukljetom potegnilo kakih 8 ali 10 poslancev in bi bil tako klub razpadel. Klun in dr. Poklukar pa nista bila s tem zadovoljna. Sprava se je potem sklenila po dogovoru med Vošnjakom in Kersnikom. Naj dodam Prijateljevim podatkom o spravi (str. 286—289) še nekaj podrobnosti na podlagi omenjene Vošnjakove korespondence Majaronu, ki je bil takrat glavni »Narodov« sotrudnik. Pri Moschetu je bil na Vošnjakovo iniciativo dne 13. dec. 1885. leta skupni obed, h kateremu so prišli povabljeni: Hribar, Kersnik, Levec, dr. Mosche, Šuklje, dr. Tavčar, dr. Vošnjak in Železnikar, ki je bil takrat »Narodov« urednik. Na

¹⁾ Slov. Narod, 29. X. 1883

²⁾ Naši Zapiski, 1912 (IX.), 26.

Moschetov nasvet so si v dokaz, da ni nobenih osebnih mrženj, podali roke: Hribar, Kersnik, Šuklje in dr. Tavčar. Sklenila se je ustanovitev političnega društva, čigar glasilo naj bi bil »Slovenski Narod«. Lokalno vlado so hoteli pustiti pri miru, ker je bila navadno centralna vlada kriva, ako Slovenci niso ničesar dobili; zato naj bi bil veljal boj po potrebi le njej. »Ljubljanski List«, glasilo Winklerjeve vlade, ki mu je bil urednik Šuklje, naj bi bil izhajal še nekaj časa, ker bi se bilo sicer govorilo, kar se je tako že godilo, da je »Slovenski Narod« od vlade podkupljen. S konservativno stranko, ki je bila v klubu v precejšnji manjšini, so sklenili, da ne bodo iskali preprirov in ne odgovarjali na morebitne napade v »Slovenecu«. »Ko smo se razšli — pravi dr. Vošnjak — se nam je vsem odvalil kamen od srca; kajti čutili smo ves čas nenaravnost položaja, ko smo tisti, ki smo bili poklicani skupaj delati, stali si nasproti na veliko veselje in v proslavo takih elementov, ki so bili nezmožni zastopati Slovence in zato brez veljave.« Dogovor naj bi bil ostal tajen in občinstvo naj bi se poлагoma pripravljalo na novi položaj.

Spor med radikalno in vladno frakcijo je pospeševal moč nemštva, še bolj pa naraščanje slovenske katoliške stranke, o čemur poroča dr. Prijatelj v poglavju »Klerikalizem — liberalizem« (str. 291—388). Tu prihaja do pravilnega zaključka, da so slovenski naprednjaki razpolagali sicer z večjim številom inteligentnih, zmognih sil, a da so pri svoji politiki miru in sprave zanemarjali času primerno diferenciacijo in na njeni podlagi slonečo organizacijo ljudstva (str. 387).

Načelen boj je začel pri nas dr. Mahnič. Mislim, da ni treba niti vsega odobravati, niti vsega zanikavati — objektivnost zahteva, da se v eni točki somišljeniki in nasprotniki Mahničevi lahko pridružijo Prijateljevi sodbi: Mahniča je v visoki meri dičila odkritosrčno izpoved njegovega svetovnega naziranja (str. 328). A proti načelnemu in nesebičnemu, čeprav strastnemu¹⁾ možu je umesten in uspešen samo boj z duševnim orožjem, vse drugo je varanje samega sebe. In slovenski naprednjaki so varali sami sebe, ako so mislili, da bodo Mahniču kos bodisi z nojevo politiko preziranja, bodisi z neokusnim smešenjem, bodisi s hrupnim banketiranjem.

¹⁾ Izraz »strasten« se tiče nekaterih Mahničevih spisov n. pr. glede ženstva in leposlovja.

Kar se tiče zlasti Mahničevih nazorov o narodnosti (str. 352—353, 369, 500), velja tudi o njih pravilo: *Omnia probate; quod bonum est, tenete!* Dr. Mahnič je napisal o narodnosti dvoje načelnih, programatičnih razprav: »Pamet in sv. pismo o narodnosti« (Rimski Katolik, I.) in »Deset poglavij iz narodnostnega katekizma« (Rimski Katolik, VII.). Jasno je povedal takoj v uvodu prve razprave: »Kaj bi tedaj rekli o narodnostni ideji? Mi ne moremo pritrčiti niti onim, ki jo meni nič tebi nič brez pomisleka obsojajo kot iznajdbo — hudobnega duha, a niti tistim, ki narodnost oklicujejo za nekako božanstvo, kateremu se ima vse drugo, človeško in božje, brezpogojno uklanjati in pokoravati. Ne bomo se motili, ako tudi v tem proglasimo zlati rek: *In medio veritas!*«¹⁾ Ista misel je določno izražena tudi v uvodu druge razprave.²⁾ Narodnostno idejo podreja dr. Mahnič verski ideji, ki je splošnejša, obsežnejša, ker iz verske ideje izvaja tudi postanek naroda in narodnosti na podlagi sv. pisma. Katoliško stališče uči, da je Bog sam različil poprej enotno človeštvo po narodih, da tako ustavi brezboštvo, ki se je hotelo ovekovečiti z babilonskim stolpom. Izvolil je manjše zlo, da zabrani večje. Narodnost je le relativno zlo v primeri z večjim dobrim, ki je obstajalo v tem, da so vsi ljudje govorili jeden in isti jezik ter se med seboj razumeli: človeštvo je bilo duševno in jezikovno združeno.³⁾

Ako bi se nam pokazal jezik, ki bi se mogli v njem enkrat za vselej časno in večno zveličati, kdo bi se branil iznaroditi se in sprejeti ta zveličavni jezik; toda to ni mogoče, zato je narodnost sama na sebi dobra. Naravno, da vsakdo ljubi svoj narod, t. j. one, ki ž njim govore isti materinski jezik; a naravno tudi, da svoje sorodce ljubi bolj nego druge ljudi. Ravno tako naravno je tudi, da vsakdo goji svoj jezik in se bori za njegove pravice. Materinščina je najzvestejša varuhinja in gojiteljica narodnih lastnosti in posebnosti. Dolžni smo narod ljubiti in si narodnost ohraniti.⁴⁾ Narodno pravo ima realno podlago in objektivni razlog v božji volji, kakor vsako drugo naravno pravo. Kratenje narodnih pravic je greh proti pravičnosti, ki bi se ga moral vsak, ako je kriv, spovedati in ne dobiti odveze, predno se ga ni skesal in obljubil

¹⁾ Rimski Katolik, I, 37.

²⁾ Rimski Katolik, VII. 36—37.

³⁾ Rimski Katolik, I, 281—286; VII. 37—38.

⁴⁾ Rimski Katolik, I. 59; VII, 42.

se poboljšati. Prestost narediv meramo ravno tako spoštovati kakor prostost posameznega človeka. Nedotakljivo in sveto je vsakega človeka pravo, da določuje sam o sebi, ali se hoče izomikati in kako. Korist in celo večno zveličanje človekovo nas nikakor ne opravičuje kratiti mu, česar mu Bog sam ne more in ne sme kratiti: prostost volje. Tako je tudi z narodi. Čeprav bi morda za kateri narod bilo bolj koristno, da bi se izobraževal v tujščini in zanemarjal materinščino, vendar ga nihče in nikoli, niti državna niti druga oblast, ne sme siliti k temu. Narodna enakopravnost pa ne zahteva, da bi bili vsi narodi v vsakem oziru popolnoma enaki ali enakopravni, kakor si tudi posamezni ljudje niso popolnoma enaki. Neenakost je utemeljena deloma v naravi ali v individualnih sposobnostih in nagnjenjih, deloma jo povzročajo silni dogodki (vojne itd.), neodvisni od človeka, ali pa njegova prosta volja.¹⁾

Kakor nam pa naravni čut veleva ljubiti narod, tako nam božja postava prepoveduje ljubiti ga grešno. To delamo s tem, ako preziramo njegove napake ali prednosti drugega naroda; ako ljubimo le svoje rojake, a odbijamo od sebe vse druge ljudi; ako pospešujemo izključno le koristi lastnega naroda, a zanemarjamo blaginjo drugih narodov; ako ne poznamo ne pravičnosti, ne nravnosti, a si nasprotno domnevamo, da je v imenu narodnosti dovoljeno vse. To je narodnostna pretiranost, narodnostni fanatizem, ki žrtvuje veliko denarja in truda, da spreobrne k svojemu jeziku jednega samega človeka, češ, s tem se je pomnožilo število rojakov in se povišala narodna slava, čeprav tak spreobrnjenec ni postal zato boljši človek. To je absolutna narodnost, ki je sama sebi namen, vir vsega prava in vse resnice; malik, ki se mu mora klanjati vse, ker je najvišji zakon, sodilo dobrega in slabega.²⁾

Kaj porečemo o teh nazorih, ki niso samo osebna Mahničeva načela, ampak nauk katoliške cerkve sploh? Mislim, da jim nikakor ne moremo ugovarjati z načelnega ali programatičnega stališča; zakaj pod odejo verske simbolike se skriva jedro, ki ga mora priznati tudi moderna veda. Posamezen narod in posamezna narodnost ne moreta bivati sama zase, brez zveze z drugimi, ki imata do njih gotove pravice, a tudi gotove dolžnosti. Kakor po-

1) Rimski Katolik, VII, 55-60.

2) Rimski Katolik, VII, 46-50, 52-54.

Dragotin Lončar: »Janko Kersnik, njega delo in doba«.

samezen človek, tako se more uveljavljati tudi posamezen narod le v človeški družbi, ki je nad njim. Zato ne more biti absolutne narodnosti, kakor ni absolutnega človeka. Nad posameznikom je skupnost, ki omejuje in uravnava življenje posameznika: nad individualno zavestjo je kolektivna zavest. Ako naj ne bo narodnost odvisna od golega slučaja, prepuščena slepi strasti brez npravnega vodila in merila, potem se mora naslanjati na neko podlago, dejstvenost, ki je izven nje kot nekaj splošnega in stalnega, uravnavajočega njene pravice in dolžnosti. Do tu — mislim — moramo biti glede narodnosti načelno edini, čeprav morebiti prihajamo do istih zaključkov vsak po drugi poti. In sedaj dalje!

V bistvu cerkve je utemeljena njena mednarodnost, kakor sta mednarodna liberalizem in socializem. V praktičnem življenju pa prihaja mednarodnost dostikrat v konkretnih vprašanjih v nasprotju s posameznimi narodnostmi, ki se čutijo prikrajšane v svojih pravicah.¹⁾ V boju med teorijo in prakso ni vse eno, ali so narodnosti velike ali male, politično samostojne ali politično odvisne. Na to se rado pozablja. Ne gre za to, da bi bila morebiti dovoljena dvojna npravnost: ena za velike, druga za male narode, ker npravnost je samo ena; toda za to gre, da veliki ali politično samostojni narodi dejansko ne potrebujejo toliko narodne zavesti in narodnega odpora nego mali. Zato je gotova razlika med narodnim čustvovanjem recimo Rusa in Francoza, Nemca in Angleža na eni strani, Slovence in Slovaka, Rusina in Poljaka na drugi strani. Veliki narodi imajo moč in oblast. Veliki narodi delajo svetovno politiko, ki jo zasleduje tudi cerkev. Dr. Ušeničnik piše, da tudi za nadnaravno življenje ni vse eno, kakšna je kulturna stopnja kakega naroda.²⁾ In sedaj nastaja vprašanje: V koliko je dovoljen narodni odpor?

Dr. Mahnič razlaga v prvi izmed omenjenih razprav o narodnosti tudi načelo, da je vsaka oblast od Boga, da imajo torej vladarji do svoje oblasti pravico, ki se je ne sme nihče dotakniti. Dežele in narodi, ki so si jih podvrgli s pravično vojno, ali jih poddedovali ali pridobili po kakšni drugi pravni poti, so njih nedotakljiva lastnina, ki je pravno neodvisna od narodne volje ali od večine glasov. Rušenje postavnih prestolov in držav v imenu na-

¹⁾ To velja ne samo za cerkev, ampak tudi za liberalizem, socializem itd., ker smo vsi ljudje nepopolni.

²⁾ Čas. VIII. 418.

rodnosti je zločin.¹⁾ Priznavam relativno upravičenost teh izvajanj, ker se moram vprašati: Kaj pa, ako je ta lastnina pridobljena nepostavno in ako jo vladarji zlorablajo? Dr. Mahnič se je tega vprašanja dotaknil n. pr. v razpravi »Meje državne oblasti«, kjer piše, da moramo razlikovati med državno oblastjo in nositeljem te oblasti: oblast je dobra, njen nositelj je pa človek, ki lahko zlorablja to oblast. Razlikovati moramo tudi med oblastjo in načinom, po katerem je vladar prišel do oblasti: oblast je dobra, a način njene pridobitve je lahko nepostaven. Dobra je tudi oblast tiranova, čeprav ni nič slabšega od tiranstva samega.²⁾ In v isti razpravi pravi dalje, da ima človek že kot razumno bitje svoja prava, ki mu jih nihče, niti Bog, ne more krati. Človeku zapovedovati to ali ono prepričanje ali ga siliti k zmanjšani dejavnosti, ki se ne zlagajo z notranjim prepričanjem — je isto, kakor poniževati ga do stroja. Z državno silo se ne smeta človek in družina naganjati k ničemur, niti k dobremu, bodi to še tako koristno; sila se ima rabiti le pri odbijanju krivičnih napadov na tuja prava.³⁾ In narodi? Ž njimi je isto, z osebno in družinsko svobodo se ujema narodna svoboda.⁴⁾ Dr. Pavlica pa razširja ta Mahničeva načela v razpravah »Svoboda in oblast ljudstva« ter »Volilna pravica«, pišoč, da je politična oblast podeljena od Boga vsemu narodu, ker je vladar nima kot osebne pravice, ampak kot pravico podeljeno od Boga za vso občino ali državo. Ako vladar ali vladajoči očitno zlorablajo politično oblast za osebne namene ali proti koristim države, ne vrše več svoje oblasti v božjem imenu; zato ima pa narod v božjem imenu oblast vladarje pozvati, da vrše svoje dolžnosti, oziroma ima pravico, da izpremeni vladajoče osebe v tem smislu. Ako politična oblast zatira n. pr. narodnost, je to pravni razlog, da se narod oprime samoobrambe. Toda pregreha mora biti vsemu narodu očitna, jasna in trajna, da se ne dá odpraviti iz lepa. Nezaupanje vsega naroda mora biti izpričano, nikakor pa ne zadošča strast, č samovolja, surova sila, koristolovje ali nevoščljivost enega stanu ali ene politične stranke. Dr. Pavlica naravnost trdi, ko govori o tem, kako dandanes posvetna oblast greši proti

1) Rimski Katolik, I, 181.

2) Rimski Katolik, VI, 259—260.

3) Rimski Katolik VI, 261—264.

4) Rimski Katolik, VII, 56—58.

cerkvi, pravnosti, ljudstvu in narodnosti, da bi v srednjem veku noben knez ne bil polovico toliko zakrivil, pa bi bil že davno odstavljen.¹⁾

Na kaj se opirajo izvajanja Mahniča in Pavlice? Sv. Pavel pravi v listu do Rimljanov, da »ni oblasti razen od Boga «in» kdor se ustavlja oblasti, se ustavlja naredbi božji.«²⁾ Enako govori sv. Peter v prvem svojem splošnem listu, da moramo biti podložni »v vsem strahu gospodom, ne samo dobrim in rahlim, ampak tudi osornim.«³⁾ Toda že v »Dejanjih apostolov« beremo, da je »Boga treba bolj poslušati nego ljudi«,⁴⁾ s čimer se obsoja posvetna oblast, ki bi zapovedovala, kar bi bilo proti Bogu. Sv. Tomaž Akvinski pa dopolnjuje nauk apostolov-prvakov. Politična oblast in vlada izvirata iz človeškega prava, ki ima svoj izvir v prirodnem pravu, a to je **zopet le odsvit večnega zakona**. Tako ima vse svoj početek v Bogu; toda človeško pravo se prepušča ljudem, da splošna načela prirodnega prava uporabljajo pri pojedinih slučajih, različnih po času, kraju, okolnostih, sredstvih itd. Sv. Tomaž razlikuje sledeče slučaje: 1. Ako dobi na zakonit način oblast v roke vladar, ki je osebno ni vreden, potem ga morajo podložniki vse eno ubogati, ker oblast sama na sebi je od Boga. 2. Ako se kdo nasilno polasti oblasti, imajo podložniki pravico, da ga vržejo, ako morejo. Njegova oblast postane veljavna, ako jo podložniki ali cerkev priznajo. 3. Ako vladar zahteva nekaj, kar je proti pravosti, potem imajo podložniki dolžnost, da ga ne ubogajo; ako zahteva nekaj, kar presega njegovo pravico, potem podložniki niso dolžni ga ubogati, a tudi niso dolžni ga ne ubogati. 4. Ako ima vladar oblast sicer na zakonit način, a jo izrablja, potem ga podložniki lahko odstranijo. Umora tiranovega sv. Tomaž nikjer ne odobrava, pač pa ob priliki (ne načelno) pravi, da hvalijo (ne da je hvale vreden) in obdarujejo (ne da to zasluži) onega, ki ubije tirana s tem namenom, da reši domovino.⁵⁾

Iz tega sledi, da je že sv. Tomaž priznaval suvereniteto naroda, seveda sub specie aeternitatis. V gotovih slučajih, t. j. ako

1) Rimski Katolik, VI, 434—437; VII, 26—27.

2) XIII, 1—2.

3) II, 18.

4) V, 29.

5) Pavel Janet, Dějiny vědy politické se zřetelem k mravovědě, češki prevod, I, 121—127.

so vladarji prišli do svoje oblasti z nasiljem ali pa, ako svojo **sicer** postavno oblast izkoriščajo, ima narod **pravico** samoobrambe, ki gre tako daleč, da **sme** odstaviti vladarja. **Zato** zahtevamo **ravno** pravnosti ne samo od naroda, ampak v enaki meri od vladarja. To je staro načelo, da mora biti človeška družba **pravna** **vzajemnost** vladarja in državljanov, ki ga je **naglašal** že **kitajski** modrijan Konfucij, poudarjajoč, da morajo vladarji **dajati** **dober** zgled svojim podložnikom.

Opuščajoč razpravljanje o načelih »Rimskega Katolika« **glede** vzgojeslovja, leposlovja, socialnega vprašanja itd., se **vračamo** zopet k Prijateljevi knjigi.

Skupno »Slovensko društvo«, ki so ga snovali 1889. leta, se **je razbilo** zaradi nesoglasja, ker so Kalan, Povše in dr. Žitnik zahtevali »katoliško podlago«, a dr. Tavčar bi bil koncediral le »krščansko podlago« (str. 355). Nato se je pa ustanovilo 1890. leta »Katoliško politično društvo« pod vodstvom Kluna in Povšeta, leta 1891. pa »Slovensko društvo« — kljub temu, da se je 1890. leta vršil vseslovenski shod poslancev, ki ga dr. Prijatelj ne omenja. Pri tem shodu, ki mu je predsedoval tedanji kranjski deželni glavar dr. Poklukar, so bili poročevalci dr. Ferjančič, Hribar, Klun.

Sprava med radikalno in zmerno frakcijo naprednjakov ni trajala dolgo. Niti tak sunek, kakor je bil Mahničev nastop, ni mogel zvariti jedrnosti. Dasi je Šuklje uvideval nevarnost, vendar je med konservativci in radikalcem volil rajši prve. V deželnem zboru kranjskem so našli trije klubi: konservativni, liberalni in nemški. Šuklje, ki je s Kersnikom in Višnikarjem tvoril svojo frakcijo (»Triglav«), se je zvezal s Klunom in Schweglom. V liberalni stranki so bili poleg radikalcev Tavčarja in Hribarja politiki Bleiweisove šole: Grasselli, Murnik, dr. Poklukar, Svetec, kakor tudi dr. Vošnjak.

Dr. Prijatelj omenja tedanjega »Narodovega« dopisnika **Podgornika** in njegovo rusofilstvo čisto na kratko (str. 342, 343, 346), dasi zasluži Podgornik po mojem mnenju veliko več pozornosti nego marsikak drugi politik ali žurnalist. Njegov »Slovenski Svet« je prva naša kulturna-politična revija poleg Mahničevega »Rimskega Katolika«, nekak njegov pendant.

Podgornik ni bil samo rusofil, kakor je navadno znan v slovenski javnosti — njegov pomen tiči drugje. Prvič je pobijal

verski indiferentizem slovenskih liberalcev. Ali je bila Podgornikova ideja staroslovanskega bogoslužja (cirilo-metodijska cerkev) prava, za to ne gre tukaj; jedro vprašanja je v tem, da se Podgornik ni zadovoljeval z negativno rešitvijo, češ, vera ni na dnevnem redu, marveč je vprašanje reševal pozitivno v svojem smislu, kakor ga je reševal pozitivno dr. Mahnič. Drugič je pa Podgornik realno pojmoval narodnost, t. j. ne samo po jezikovni strani, marveč tudi vsebinsko kot zavest skupnosti, javljajoče se na vseh poljih človeškega dela. Nastopal je za narodno avtonomijo ter za splošno in enako volilno pravico, pobijajoč separatistične jezikovne drobtinice. Program slovenskega naroda je formuliral Podgornik tako-le: 1. Zahteva po izvršitvi narodne enakopravnosti s posebnim državnim zakonom objednem in enakomerno za vse narode s pomočjo jurističnih organov za vsak narod Avstro-Ogrske posebej. 2. Po narodni avtonomiji za vse narode, torej tudi za Slovence, se naj pospešujejo težnje po izvršitvi zgodovinskih državnih prav, za Slovence hrvatskega državnega prava. 3. Pospešujejo se naj kulturne težnje Slovanov v tem smislu, da se poleg nemške kulture razvije tudi slovanska kultura v korist razvoja slovanskih narodov in Avstro-Ogrske.¹⁾ Podgornik je bil izmed posvetnjakov najbolj načelen politik te dobe in v boju ne le z Mahničevci, ampak tudi z liberalci.

Dr. Prijatelj omenja drugega rusofilnega dopisnika »Slovenskega Naroda« — Hostnika, ki je povzročil, da so škofje goriške nadškofije dne 26. nov. 1887. leta strogo prepovedali naročevanje in sodelovanje pri liberalnih listih »vsem svojim duhovskim zavodom in semeniščem, kakor tudi vsem duhovnikom in klerikom« (str. 342—349). Iz Vošnjakovega pisma na upravni odbor »Narodne Tiskarne« z dne 21. nov. 1887. leta posnemam, da je zaradi tega, ker je cesar očital slovenski žurnalistiki rusofilstvo, zahteval dr. Vošnjak, da se mora »Slovenski Narod« naslanjati na narodne poslance kranjske in drugih slovenskih pokrajin, da naj postane glasilo narodnih poslancev, ne pa da hodi svoja pota in tava dostikrat v temi, ker nima zveze z odločilnimi narodnimi krogi.

Razpor med radikalci in elastikarji — kakor so imenovali nasprotniki Šukljetovo skupino — je s političnega polja prešel

¹⁾ Slovanski Svet, 1890. (Natančnega citata ne podajam, ker nimam časopisa sedaj pri rokah.)

tudi na literarno. O tem sporu je zbral dr. Prijatelj mnogo zanimivih podrobnosti v poglavju »Slovensko slovstvo pod vodstvom Levčevega »Ljubljanskega Zvona« (str. 411—464).

Leto 1881. je rodilo »Ljubljanski Zvon« in »Kres«. Dva leposlovna lista sta bila za Slovence takrat preveč. »Kres« bi bil imel velik pomen, ako bi bil samo znanstven list. Tega nam je bilo treba. Leposlovna vsebina »Kresova« se nikakor ne more primerjati z »Zvonovo«, to je pribito. A prišlo je še hujše. »Zvonu« so se začeli odtegovati radikalci, kakor Erjavec, Gregorčič, dr. Tavčar. Leta 1884. je ustanovil Hribar političen tednik »Slovana«, ki mu je prihodnje leto dr. Tavčar pridružil še leposlovje z ilustracijami. In sedaj se je začelo tekmovanje med »Zvonom«, »Kresom« in »Slovanom«, dasi bi se bile morale vse te moči, ki so se tu cepile v medsebojnih osebnostih, združiti v načelno četo, razdeljeno po zmožnostih in narodnih potrebah: »Zvon« leposlovje, »Kres« znanstvo in »Slovan« politiko. Tako so se pa pulili med seboj za sotrudnike in naročnike — a nihče se ni upal začeti načelnega boja proti nastopajočemu Mahničju. Levec je položaj pravilno pojmoval, ko je pisal Kersniku, da je razpor med radikalci in elastikarji vzbudil duhovščini pogum, kakor v politiki, tako v literaturi (str. 441). In res: Ko sta zamrla »Kres« in »Slovan«, sta prišla na dan Mahničev »Rimski Katolik« in Lampetov »Dom in Svet«, oba 1888. leta — v nasprotnem taboru je začel istega leta izhajati Podgornikov »Slovanski Svet« brez zadostne podpore onih, ki bi bili za to poklicani.

Kako se je udeleževal tega političnega in literarnega življenja Janko Kersnik?

Kersnik je bil politik in literat. Dasi se mu je zdelo literarno delo lepše nego politično, kakor je sam pisal Levcu (str. 506), vendar se je udeleževal politike na strani Šukljeta kot deželni poslanec kranjski. V politiki se ni šilil v ospredje. Dasi Šukljetrov ožji somišljenik, ni hodil z njim čez drn in strn, nasprotno ga je miril in ga hotel pridobiti za skupen boj z radikalci zoper konservativce, oziroma Mahničja (str. 366, 489, 634). Kakor vemo, je Kersnik sklenil oni dogovor z Vošnjakom, ki mu je potem sledila začasna sprava 1885. leta. Kot Šukljetrov somišljenik je tudi sodeloval pri »Ljubljanskem Listu« s političnimi podlistki, n. pr. »Vieux Saxe«, kjer je smešil slovenske radikalce. Ti podlistki

so — kakor omenja dr. Prijatelj pravilno (str. 486) — jako osebni. Kersnikov pomen za slovenski narod je literaren.

Kersnik je bil soizdajatelj in solastnik »Ljubljanskega Zvona«, njegov glavni sotrudnik in zvest pomočnik uredniku Levcu. Najiminitnejše svoje spise je priobčil v tem listu. S početka še romantik, n. pr. v »Rokovnjačih« (1881), in »Luterskih ljudeh« (1882), kjer stavi v nasprotje tujo ali potujčeno gospodo in poštenega slovenskega kmeta, sledeč Jurčiču, kakor to analizira dr. Prijatelj (str. 635--636), postaja Kersnik bolj in bolj realist, bodisi da slika slovenskega kmeta, n. pr. v »Testamentu« (1887), »Očetošem grehu« (1894) in v mnogih povesticah ali črticah, bodisi slovensko posvetno in duhovsko gospodo, kakor v »Cyclamnu« (1883), »Gospodu Janezu« (1884), »Agitatorju« (1885), »Rošlinu in Vrjanku« (1889) in »Jari gospodi« (1893). S svojimi povestmi je ustvaril Kersnik slovenski socialni roman, v kolikor smo pač že imeli svoje družabno življenje v tej dobi, ko se je potujčena inteligencija zopet pelagoma vračala k slovenstvu. Ako pravi dr. Prijatelj, da so junaki Kersnikovih povesti skoro same konkretne osebe, ki jih je fotografiral po objektih, živečih v njegovi bližini (str. 474, 641), odgovarja ta označba popolnoma resnici, ki bi jo lahko potrdili Kersnikovi sodobniki, bližnji njegovi rojaki. V teh povestih se zrcali slovenska sedobnost; zato jih ne čitata samo literat in razvedrila željno občinstvo, marveč čitati jih mora vsak, ki hoče poznati ali pisati socialno zgodovino slovenskega naroda. A ne samo vsebina je realistična, tudi jezik in slog sta realistična — to se pravi: lahka, gibčna, jasna, brez dolgoveznosti in lepoticenja. Kersnik prekaša Jurčiča v obliki, to poudarja Murko v svoji »Zgodovini slovenske literature«:¹⁾ očita pa mu fragmentarnost njegovih spisov, da jih ni izdelal do konca. Isto trdi tudi dr. Prijatelj (str. 618).

Kersnik je pisal tudi leposlovne podlistke in kritike. Izmed podlistkov omenjam šaljive »Stricu v Ameriko«, priobčene v »Slovenskem Narodu« 1882. leta, kjer smeši jezikovno-slovstvene nazore Haderlapa, urednika »Ljudskega Glasa«, in prof. Pajka (str. 473). Kritik ni Kersnik napisal veliko, a kar jih je, se odlikujejo po tehtnosti.²⁾ Pozornost zaslužita zlasti dve: o Mahni-

¹⁾ Ottův Naučný Slovník, članek Jikoslované, str. 420.

²⁾ Kratkega naznanila o „Rimskem Katoliku“ (Ljublj. Zvon, 1888) ne prištevam h kritikam.

čevih »Dvanajstih večerih« (Ljublj. Zvon, 1888) in o Aškerčevih »Baladah in romancah« (Ljublj. Zvon, 1890). V obeh ocenah je nastopil proti Mahničju in razvil svoj svetovni nazor. To je bil čin, ki se sicer ob normalnih razmerah razume sam po sebi, a takrat je to nekaj pomenjalo, da je vstal nekdo in z duševnim orožjem hladnokrvno se postavil nasproti, dočim so drugi slepomišili ali kvečjemu si vihali rokave za pretep (str. 369). V prvi kritiki obžaluje, da se je poprej zanemarjala filozofija po višjih šolah;¹⁾ a mi obžalujemo, da se Kersnik ni bolj bavil z modroslovnimi in verskimi vprašanji; zakaj omenjeni kritiki nas potrjujejo v sodbi, da bi bil lahko z uspehom posegel v načelni boj. Toda bil je sin svoje dobe v tem, da je bil verski indiferentist, ki sta mu bili verstvo in modroslovje deveta skrb (str. 632) — in to je bila napaka! V drugi kritiki je označil Kersnik svoj realizem sledeče: Slikati, opisovati vse, kakoršno je vse v resnici, a vendar opisovati to le tako in v takem vzporedu in v taki zvezi, da mora vzbujati estetično zadoščenje, hrepenenje po nečem nedosežnem, skratka — da mora ustvarjati ideal v gledalcu, v čitatelju samem: torej ne golo življenje — golo resnico samo, ampak goloresnico pod prozorno tančico idealizma. Naturalizem zameta, ker dela iz slikarja-fotografa.²⁾

III. Ministrstvo Taaffejevo je padlo, ker je hotelo razširiti volilno pravico in tako revolucionarne pojave nastopajočega delavstva naravnati v zakonito smer. Volilno reformo so pokopali Jaworski, Hohenwart in Plener, ker so bili nasprotniki demokracije: nemški liberallec Plener je bil izvoljen od 19 članov hebske trgovske zbornice, Hohenwart je bil konservativni aristokrat in Jaworski, poljski plemič, je imel volilcev za eno omizje.³⁾ Nastalo je koalicijsko ministrstvo Windischgraetzevo, ki ni moglo, oziroma hotelo izvesti volilne reforme in je razpadlo zaradi slovenskih paralelk na celjski gimnaziji. Po uradniški vladi Kielmansegovi je prišel grof Badeni, ki je izvedel volilno reformo s tem, da je dosedanjim štirim kurijam dodal še peto kurijo z 72 poslanci, ki je bila uzakonjena 14. junija 1896. leta. Demokracija je bila na potu.

1) Janka Kersnika Zbrani spisi, V, 292.

2) Janka Kersnika Zbrani spisi, V, 333—342.

3) R. Charmatz, l. c. II, 86.

Izmed slovenskih poslancev sta podpirala koalicijo predvsem Klun in Šuklje, ki jo je imenoval naravnost »državno potrebo« (str. 553). Razširjenje volilne pravice je Šuklje zagovarjal (izrekel pa se je zoper splošno volilno pravico zlasti z ozirom na konservativne zaveznike), dočim sta bila Klun in Povše zoper (str. 542). »Slovenski Narod« je odobral brez pridržka Taaffejevo volilno reformo: zakaj tiste čase je stalo liberalno glasilo celo na odločnem stališču splošne, jednake in direktne volilne pravice.¹⁾

Kakor prej za Taaffeja, tako se je Šuklje tudi sedaj izpostavljajal za koalicijo, ki je bila izločila iz svojega programa vsa načelna politična vprašanja. Kakor za časa Winklerja, tako je tudi sedaj za časa Heina misli na ustanovitev vladne stranke na Kranjskem. Zopet je prišel navskriž z liberalno stranko, a končno se je odpovedal na vladno željo državnozborskemu mandatu, ko je bil postal dvorni svetnik (str. 553).

Vsi slovenski poslanci niso bili člani koalicije, nekateri so izstopili iz nje in delali politiko proste roke, med njimi n. pr. dr. Ferjančič, dr. Gregorčič, dr. Gregorec, Nabergoj. Ti secesionisti pa niso načelno nastopali proti svojim tovarišem koalirancem, ampak le taktično (str. 546). »Slovenski Narod« je v smislu Ferjančičevem (str. 545) dajal obojim prav: češ, tisti, ki so izstopili iz Hohenwartovega kluba, so pripravili vlado do tega, da bo onim, ki so ostali v koaliciji, bolj naklonjena, ker bo v strahu, da je ne zapuste še ti.²⁾ Podgornikov »Slovanski Svet« je šibal tako breznačelno dokazovanje, ko je šlo za podpiranje ali nepodpiranje protislovenskega in protisocialnega sistema.³⁾ Pri tej priliki naj omenjam, da je dr. Prijatelj na podlagi Šukljjetovega pisma Kersniku razkril postanek, oziroma brezpomembnost one šahove poteze, ki naj bi jo bili izvršili slovenski koaliranci z resolucijo, da izstopijo iz Hohenwartovega kluba, ako jim vlada do gotovega roka ne da poročstva za ugodno rešitev njih narodnih teženj v politični upravi, šolstvu in pravosodju. Ta resolucija je bila le Šukljjetov koncept, ki se ni nikoli glasovalo o njem in so ga post festum podpisali njegovi tovariši (str. 544—546).

¹⁾ Slovenski Narod, 1894, štev. 60.

²⁾ Slovenski Narod, 30. XII. 1893.

³⁾ Slovanski Svet, 1894.

V teh letih je dobival dr. Mahnič vedno več pristašev, zlasti ga je ščitil ljubljanski knez in škof Missia. Prvi slovenski katoliški shod 1892. leta je bil Mahničovo delo. In sedaj se je začela organizacija v smislu resolucij katoliškega shoda na vseh poljih in pri vseh stanovih. Ogromno delo, ne vedno častno, toda uspešno. **Ne vedno častno** — tu imam v mislih dijaško vohunstvo, ki govori o njem tudi dr. Prijatelj (str. 566). Naj se mi dovoli osebni spomin na to dijaško vohunstvo: pesniku Ketteju in nam drugim je povzročilo šolski karcer ter v vedenju red: *niinderentsprechend wegen ungebürllicher Äusserungen*, a meni posebej, da je moj katehet s prozornim namenom, dasi brezuspešno, opozoril Kersnika, ki sem mu bil inštruktor njegovih sinov, da sem verstvu in npravnosti nevaren človek...

Nasproti naraščajočemu gibanju Mahničevcev se liberalci niso mogli povzpeti do organizacijskega dela kljub shodu zaupnih mož 1894. leta in dasi jih je k temu vedno vzpodbujal »Slovanski Svet«. ¹⁾ Shod zaupnih mož je nastopil proti koaliciji, se izrekel za narodno avtonomijo, za splošno volilno pravico (ne za jednako), za versko šolo in zadružništvo, ni se pa izjavil za zvezo z opozicionalnimi slovanskimi poslanci, zlasti Mladočehi, kakor je to predlagal Podgornik. Temu sta nasprotovala dr. Gregorčič in Koblar z verskega stališča. Shodov poročevalec o gospodarskem vprašanju, dr. Triller, se je v načelih popolnoma strinjal z gospodarskim programom krščanskih socialistov, a »Narod« je 1891. leta pisal, da se za krščanski socializem noben resen človek ne zmeni (str. 574, 577). Liberalci so ustanavljali zlasti posojilnice (str. 389—397), za druge zadružne panoge se pa niso menili, posebno so nasprotovali konsumnim društvom. »Slovanski Svet« jih je poučeval, da so konsumna društva sama na sebi nekaj vrednega in da se je treba obračati le proti njih zlorabi, ne pa proti ideji sami. ¹⁾

Šuklje se ni udeležil shoda zaupnih mož, ker je bil namenjen zoper koalicijo, ki jo je on podpiral. Hotel je, da bi se liberalna stranka tudi v kranjskem deželnem zboru združila z Nemci v smislu koalicijskega sistema, ker »ne gre, da bi na Dunaji bil koaliran s Schweglom, v Ljubljani pa bi se lasala in davila« (str. 547). Reči moramo, da je bila ta taktika dosledna; toda drugo vpra-

¹⁾ Slovanski Svet, 1894, 1895, 1897.

²⁾ Slovanski Svet, 1899.

Šanje je, ali je bilo načelno potrebno, da so bili Slovenci del koalicijske v državnem zboru. Tudi Hein in Schwegel sta iskala zavestnikov v smislu koalicije. Po deželnozborskih volitvah leta 1895. so postali Nemci jezicek na tehtnici: ena izmed slovenskih strank se je morala z njimi združiti, ako je hotela biti v večini. In zgodilo se je, da sta nekdanja Šukljetova nasprotnika Hribar in dr. Tavčar sprejela njegovo zmerno taktiko in se združila z nemško stranko v deželnozborsko večino z obojestranskimi koncesijami. Posredovalec je bil zopet Kersnik, ki je napravil koncept slovensko-nemške pogodbe, kakor je razvidno iz Prijateljevega spisa (str. 583). Pomen slovensko-nemške pogodbe označuje dr. Prijatelj pravilno v tem smislu, da je narodnemu razvoju brezdvomno škodovala; zakaj dala je Nemcem odločujočo moč v roke, ki jim ni šla več (str. 595). Boj zoper naraščajoči klerikalizem bi se bil moral voditi z demokratično politiko v smislu splošne in jednake volilne pravice. Predno se je sklenila slovensko-nemška pogodba, je pisal »Slovanski Svet«, kakor bi bil že slutil, kaj pride, sledeče: »Konservativno stranko bode moral le narod sam pokopati. Uničiti jo more jedino le vztrajno in intenzivno delovanje narodne stranke. Vsak drugi lek ostane neuspešen. Kompromisi s konservativno stranko so izključeni, a kompromisi drugih vrst, kjer bi se vmešaval kak tuj ali celo nemški upliv, bi bili sramotni in bi naznanjali popolno onemoglost narodne stranke. Narodno stranko reši le delo.«¹⁾

Pri volitvah v državni zbor po Badenijevi volilni reformi je bil 1897. leta izvoljen na Kranjskem v peti kuriji dr. Jan. Ev. Krek, oče slovenskega krščanskega socializma. Hohenwart je izginil s površja. Šuklje je sicer postal zopet državni poslanec, da bi bil »vodja napredne slovenske stranke v parlamentu« (str. 361); toda svojo politično ulogo je bil že doigral: žezlo sta mu izvila iz rok dr. Krek in dr. Šusteršič, ki je prišel v državni zbor po smrti konservativnega Kluna. Šukljetu tudi to ni nič pomagalo, da se je pozneje odpovedal svobodomiselnosti in postal deželni glavar kranjski: vajat ni imel več v rokah. Drugi časi, drugi ljudje! Jaz pa ga tu javno pozivljam, naj nam sedaj spiše svoje politične spemine z ono bistroumnostjo in odkritostjo, ki diči študijo »Pravi vzroki francoske revolucije« (Dunajski Zvon, 1870) in druge njegove zgodovinske spise!

¹⁾ Slovanski Svet, 1895.

V literaturi 90. let zaznamujemo dva značilna dogodka. Levce se je umaknil kot urednik »Ljubljanskega Zvona«, ki ga je vodil celih 10 let. List je nato nekaj let urejeval Funtek in pritegnil k sebi zlasti pesnike Cimpermanove formalistične šole: Gangla, Hribarja, Medveda, Opeko. Vedno burnejše pa je trkala na vrata nova slovstvena šola, ki je imela za svoje glasilo »Vesno«, leposlovno-znanstveni list slovenskih visokošolcev. To je bil francoski naturalizem, ki ga je pri nas praktično uvajal Govékar. Novostrujarji so leta 1895. zagospodovali v »Ljubljanskem Zvonu«, ki mu je postal urednik Bežek. Napovedali so boj Kersniku in dr. Tavčarju. Ščitil jih je Stritar, ki se je sprijaznil z njimi, dasi je sicer pobijal naturalizem, zlasti Zolov, ker je imel — kakor sodi dr. Prijatelj — zadoščenje v tem, da so hoteli slovenski naturalisti vreči s prestola one, ki so bili izvili njemu žezlo iz rok (str. 595—614.)

Kar se tiče Kersnikovega političnega in literarnega delovanja v tej dobi, bodi posebej omenjeno, da se je udeležil shoda zaupnih mož, a ga je zapustil s petimi tovariši, ker ni hotel po Šukljetovem navodilu braniti koalicije, ki jo je posebno napadal Koblar (str. 576). Kersnik je bil — kakor vemo — posredovalec med slovenskimi liberalci in Nemci pri sklepanju slovensko-nemške pogodbe, ki jo je nasvetoval Šuklje; toda z njenim uspehom ni bil Šuklje popolnoma zadovoljen in je mislil, da bi bil sam dosegel več pozitivnega (str. 586). Kersnik je še sodeloval pri »Ljubljanskem Zvonu« pod Funtkovim uredništvom in napisal za list svoji zadnji dve večji povesti: »Jara gospoda« (1893) in »Očetov greh« (1894). Novostrujarji so izbili Kersniku pero iz rok; tedanji »Zvonov« urednik Bežek ga ni niti povabil k sodelovanju (kakor dr. Tavčarja tudi ne) iz dveh vzrokov: prvič zato, ker je imel Kersnik razvado, da je svoje povesti pisal sproti in ni mogel list izhajati pravočasno, kar ni bilo prav naročnikom in je novi urednik hotel odpraviti; drugič pa zato, ker je bila naturalistična struja napovedala boj Kersnikovemu idealistično navdahnjenemu realizmu (str. 609, 622). Kako je sodil Kersnik o naturalizmu sploh, o tem je bil že govor; o Govékarju samem pa je nekoč v navzočnosti tedanjega brdskega, sedaj ljubljanskega učitelja Marolta in mene izrekel bojazen, da se kmalu izpiše. Pozneje je sicer Bežek iskal poti do Kersnika preko Levca (str. 623, 624); toda bilo je že prepozno:

osem mesecev po tem je Kersnik, komaj 45 let star, legel v grob v škodo slovenskemu slovstvu in na žalost vseh, ki smo ga poznali in ž njim občevali...

* * *

Prijateljeva monografija o Janku Kersniku in njegovi dobi je pomembno delo, ki ga bo uporabljal somišljenik in nesomišljenik z največjim pridom, ker obsega bogato zakladnico gradiva kakor tudi lep kos literarne in politične zgodovine slovenskega naroda. »Zlati ključ do dobe in oseb« (str. 623) so mu bila zlasti Levčeva pisma. Ako zasluži s te strani našo polno hvalo in zahvalo, bodi pa tudi opomnjeno, naj bi bil svoje pisane vire uporabljal tako, da bi bil iz njih izpustil odstavke, ki govoré o zasebnem življenju ali vsebujejo opazke žaljive in dražljive vsebine še živečih oseb, ki še vedno ustvarjajo, oziroma se udeležujejo aktualne zgodovine. Enako naj bi bile vse utemeljene sodbe brezobzirne v stvari, a obzirne v obliki. Ta okolnost pa ne jemlje Prijateljevemu delu pomena, ki mu gre, ampak ga samo omejuje.

Handwritten notes and signatures on the right margin, including a large 'L' and the number '9'.